

HASAN EL-BENNA VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN VATAN VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARINA BAKIŞI

ALİ BİLGENOĞLU*

ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

Öz

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu coğrafyasının gerek geride bıraktığı sömürge geçmişini içeren tarihsel arka plan gerekse aynı süreçte Batılı egemenliğinden bağımsızlığa ulaşma gayretleri birlikte düşünüldüğünde bölgenin modern zamanların en önemli kırılmalarından birisini yaşadığı bir hakikattir. Bu sürecin yansımalarının en somut bir biçimde yaşandığı ülkelerin başında gelen Mısır'daki İngiliz egemenliğine karşı ülkenin kendine özgü siyasi ve sosyal koşulları kendi içerisinde toplumsal muhalefet oluşumları üretmiştir. Bunların en başında gelen Müslüman Kardeşler Hareketi ilerleyen süreç içerisinde sadece Mısır'ın değil tüm Ortadoğu coğrafyasının önde gelen siyasi ve toplumsal hareketlerinden bir tanesi olmuştur. Bu çalışmada Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kuruluş sürecine kurucu lideri Hasan el-Benna üzerinden bakılacak, daha sonra ise Hasan el-Benna'nın vatan ve milliyetçilik gibi iki önemli kavrama olan yaklaşım ve analizleri kendi risaleleri üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Kardeşler, İhvanı Müslimin, Hasan el-Benna, Milliyetçilik, İslam Birliği

THE IDEA OF WATAN AND NATIONALISM IN THE MIND OF HASAN AL-BANNA AND MUSLIM BROTHERS

Abstract

In the early 20th century, Middle East had one of its biggest political and social transformation in history while taking the historical background of the region under the sovereignty of the Western powers and the efforts of the states to gain their independence, into consideration. Egypt, as both one of the biggest states in the region and also the obvious scene of all these changes, gave birth to political and social oppositions within the country especially against the British rule over the country. One of the leading of these opposition groups was the Society of Muslim Brothers, which became a strong political and social organization of the Middle East in a very short time. In this work, initially the establishment of the Muslim Brothers will be evaluated with its charismatic leader Hassan al-Banna, and then the approach of Banna to the notions watan (homeland) and nationalism will be analyzed in the light of his own pamphlets.

Keywords: Muslim Brothers, Ikhwan-ı Muslimin, Hassan al-Banna, Nationalism, Watan (homeland)

* Yrd.Doç Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-posta: ali.bilgenoglu@adu.edu.tr

GİRİŞ

İlber Ortaylı'nın literatüre geçen meşhur kavramsallaştırmasından hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nun "en uzun yüzyılı" olan 19. yüzyıl¹ aslında çok daha geniş bir çerçeveden bakıldığında modern Avrupa ve dünya tarihinin de en uzun yüzyılı sayılabilir.² Sanayileşme süreçlerini kendi içlerinde tamamlayan Batılı büyük güçlerin ham madde ve pazar ihtiyaçları çerçevesinde izledikleri yayılcı politikalar ve bunun yarattığı emperyalist rekabet ortamından³ yeryüzü saatinde en çok etkilenen coğrafyaların başında Ortadoğu gelmektedir. Batı dünyasının iktisadi, siyasi ve askeri hegemonyası altında söz konusu emperyalist politika ve faaliyetlerin önde gelen hedef noktalarından bir tanesi olan Ortadoğu jeopolitik konumu ve başta petrol olmak üzere yeraltı zenginlikleri ile uzun 19. yüzyılda en büyük çalkantılarının yaşandığı bölgelerden bir tanesidir.⁴

Ortadoğu coğrafyasının 19. yüzyılda içine düştüğü siyasi, iktisadi ve askeri sıkıntıların en somut bir şekilde gözlemlendiği bölgelerin başında Mısır gelmektedir. Tarihi ve kültürel derinliğine ek olarak sahip olduğu köklü devlet tecrübesi ile Ortadoğu coğrafyasının önde gelen aktörlerinden bir tanesi olan Mısır, 1798'de

Fransız⁵, 1882'de de İngiliz işgali ile karşı karşıya kalmıştır.⁶ Bu süreç salt askeri işgaller üzerinden gelişmemiş aynı zamanda Mısır'ın yeni emperyalizm döneminde dünya kapitalist sistemine İngiltere tarafından bir sömürü alanı olarak eklenme süreci gerçekleştirilmiştir⁷ hem de siyasi rejiminden maliye politikalarına, ulaştırmadan eğitim öğretim sistemine kadar pek çok alanda yine aynı Batılı güçler tarafından bir değişim ve dönüşüm sürecine dâhil edildiği bir panorama çizmiştir.⁸ Bilhassa 20. yüzyılın ilk yarısında Mısır üzerinde gittikçe kendi varlığını ve vesayet düzenini ağırlaştıran İngiliz egemenliği ülke içerisindeki varlığını Mısır monarşisi ile olan yakın işbirliği üzerinden devam ettirmiştir. Hiç şüphe yok ki Mısır monarşisinin ve krallarının bu tavrı ülke içerisinde siyasi iktidara dönük tepkilerin doğuşuna uygun ortamı hazırlamıştır. Bu bağlamda Mısır'ın mezkûr siyasi ve toplumsal gereklerinin doğurduğu en önemli İslami sosyal ve

⁵ Marc Ferro, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, ss. 120-122; Efraim Karsh ve Inari Karsh, *Empires of the Sand-The Struggle for the Mastery in the Middle East 1789-1923*, Harvard University Press, Londra, 2001, s. 28.

⁶ Mısır'daki İngiliz işgalini anlatan başlıca çalışmalar için bkz. Eve Troutt Powell, *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain and the Mastery of the Sudan*, University of California Press, 2003; Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

⁷ Bipan Chandra, "Colonialism, Stages of Colonialism and the Colonial State", *Journal of Contemporary Asia*, Volume: 10, issue: 3, 1980, s. 272. Bu konuda ayrıca bkz. Timothy Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001; Ali Bilgenoğlu, "Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Katkısı", *The Journal of International Social Research*, Volume: 3, Issue: 11, Bahar 2010, ss. 147-161.

⁸ Söz konusu değişim ve dönüşüm sürecini detaylarıyla ele alan bir çalışma için bkz. Ali Bilgenoğlu, *İngiliz Sömürgeciliği'nin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

² Recep Boztemur, "Avrupa'nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı", *Doğu Batı*, sayı: 14, 2001.

³ J.M. Blaunt, "Colonialism and the Rise of Capitalism", *Science & Society*, Vol: 53, No: 3, (Fall, 1989), ss. 260-296; Phyllis Deane, *İlk Sanayi İnkılabı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, ss. 46-65. Daha geniş bir perspektif için başlıca temel eser Charles Isaawi'nin *The Economic History of the Middle East* (University of Chicago Press, 1966) adlı çalışmasıdır.

⁴ Bu konuda bkz. William Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008; Ira Lapidus, *A History of the Islamic Societies*, Cambridge University Press, 2005; Albert Hourani, *A History of the Arab Peoples*, Warner Books, New York, 1992.

siyasal muhalefet hareket İhvan-ı Müslimin, nam-ı diğer Müslüman Kardeşler Hareketi'dir.⁹

HASAN EL-BENNA VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ'NİN İLK DÖNEMİ

Müslüman Kardeşler Hareketi Hasan el-Benna'nın liderliğinde 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye şehrinde kurulmuştur.¹⁰ 1906 yılında Buhayre'ye bağlı Mahmudiye kasabasında asıl mesleği saatçilik olan ancak İslami ilimlerde bilhassa da hadis alanında çalışmaları olan Hanbelî âlimi Ahmed el-Benna'nın oğlu olarak dünyaya gelen Hasan Ahmed Abdurrahman el-Benna¹¹, ilköğrenimini babasından almış ardından da Mahmudiye'de klasik dini eğitim vermekte olan Medresetü'r-reşadi'd-diniyye'ye girmiştir.¹² Reşadiye yılları Benna için ileriki yıllarda girişeceği teşkilat çalışmaları için bir başlangıç teşkil etmesi bakımından son derece önemlidir. Zira Benna burada birkaç arkadaşıyla birlikte *Ahlak ve Edeb Cemiyeti* adıyla bir dernek kurmuştur. Tüzüğü bizzat kendisi tarafından hazırlanan bu derneğin kuruluş amacı olarak İslamiyet'in temel prensiplerinden biri olan "iyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmak" ilkesi belirlenmişti. Bu kapsamda kavga çıkaranlardan yahut küfredenlerden belli miktarda para cezası toplanıyor; toplanan paralar hayır işlerine harcanıyordu. Bu derneği takip eden ikinci bir dernek ise yine Benna öncülüğünde kurulmuş; ismi *Haramların*

İşlenmesini Önleme Cemiyeti olarak belirlenmişti.¹³ Kuşkusuz bu tarz sosyal faaliyetlere erken yaşta ya yönetici ya da aktif bir çalışan olarak katılması ileriki yıllarda Benna'nın Müslüman Kardeşler Hareketi'ni kurmasında çok büyük bir rol oynamıştır.

Reşadiye'nin ardından eğitimine devam ettiği el-Medresetü'l-i'dadiyye'nin Mısır yönetiminin idadileri kapatma kararı ile faaliyetlerine son verilmesinin ardından Buhayre'nin merkezi Dimenhur'daki ilk öğretmen okulunda eğitimine devam etmiştir. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'da Küçük Ezher olarak da bilinen Dar'ul Ulûm'a kaydolmuş; yüksek öğrenimine başlamıştır.¹⁴ Buradaki öğrenciliği boyunca Mısır'da ağırlaşan İngiliz egemenliği karşısında toplum tabanında yükselmekte olan ancak henüz sessizliğini geniş ölçüde koruyan tepkilerin de kendisinde yarattığı etkiyle camii ve kahvehanelerde toplantılar düzenlemiş; bu toplantılarda hem konuşmalar yapmış hem de zamanın önemli âlimlerinin buralarda konferanslar vermesine ön ayak olmuştur. Bizzat kendisinin mektuplar yazarak irtibata geçtiği bu isimlerin arasında Abdülaziz el-Çaviş ve Reşid Rıza gibi isimleri saymak mümkündür.¹⁵

Yükseköğrenimini tamamlamasının ardından öğretmen olarak İsmailiye'ye tayin edilen Hasan el-Benna ilk meslek tecrübesini yaşadığı bu kentte hem öğretmenlik yapmış hem de öğrencilik yıllarından beri biriktirmekte olduğu irşad ve nasihat faaliyetleri tecrübesine devam etmiştir. Hıdiv İsmail döneminden itibaren modern Mısır'ın Avrupalı yüzü olarak inşa edilen İsmailiye'de geçirdiği yıllar Benna için bu kentin Mısır modernleşmesinin ve Batı etkisinin

⁹ Hamid İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1991, s.272.

¹⁰ Nazih Ayubi, "The Political Revival of Islam: The Case of Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 12, no: 4, 1980, s. 488; Roy Andersen, Robert Seibert ve Jon Wagner, *Politics and Change in the Middle East: Sources of Conflict and Accomodation*, Simon & Schuster, 1998, s. 76.

¹¹ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Siyasi Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015, s. 159; Montgomery Watt, *İslami Hareketler ve Modernlik*, İz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 86.

¹² İbrahim el-Beyyumi Ganim, "Hasan el Benna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 16, İstanbul, ISAM, 2005, s. 307.

¹³ Alev Erkilet, *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Hece Yayınları, İstanbul, 2004, s. 230.

¹⁴ Uri M. Kupferschmidt, "Reformist and Militant Islam in Urban and Rural Egypt", *Middle Eastern Studies*, vol: 23, no: 4, 1987, s. 407.

¹⁵ Ganim, a.g.m., s. 307.

yansımalarını birebir ortaysa koyması bakımından son derece kritik bir rol oynamıştır.¹⁶ Özellikle camii ve kahvehane konuşmalarıyla etrafına çok sayıda insan toplamayı başaran Benna nihayet Mart 1928'de daha sonra teşkilatın çekirdek kadrosunu oluşturacak olan bir grupla birlikte İslam davası için yaşamaya ve gerektiğinde ölmeye yemin ederek Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ni kurmuştur.¹⁷ İsmailiye'de toplanan bağışlarla hareket kendisine ait bir büro açmış; faaliyetlerini buradan yürütmeye devam etmiştir. Hira İslam Enstitüsü, Müminlerin Anneleri Okulu gibi eğitim kurumları açmanın yanı sıra¹⁸ hareket kısa sürede Port Said, Süveyş ve Kahire gibi Mısır'ın önemli merkezlerinde de birer şube açmıştır. Özellikle 1932'de Benna'nın İsmailiye'den Kahire'ye gelmesiyle hareketin merkezi Kahire olarak belirlenmiş, Mısır'ın dışında da şubeler açılmaya başlanmıştır.¹⁹ Öyle ki, Hasan el-Benna'nın liderliği döneminde Suriye, Ürdün, Sudan, Cezayir ve Irak'ta Müslüman Kardeşler büroları kurulacaktır.²⁰ Bu dönemde ayrıca yürütülen çalışmalar toplumsal temelde çok boyutlu bir hale getirilmiştir.²¹ Bunların arasında okuma yazma kurslarının tertiplenmesi, kitap ve risale yayımlanması başta olmak üzere yayın faaliyetlerine başlanması, Kahire içerisinde yeni şubelerin açılması, Mısır genelindeki örgütlenme

çalışmalarına hız verilmesi ve düzenlenen toplantı ve konferansların sayılarının artırılması başta gelmektedir.²² Aynı süreçte basın yayın faaliyetlerine de ayrıca bir önem verilmiş; 1928'de yayımlanmaya başlayan ilk haftalık siyasi dergi el-Nezir'e ek olarak 1933'te haftalık gazete yayımlanmaya başlanmıştır.²³

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Kahire dönemine denk gelen 1932'de hareketin anayasası ve tüzüğü ilan edilmiş; böylelikle hareketin siyasi yapılanmasını ve ideolojik formasyonunu oluşturma süreci tamamlanmıştır. Nezih Ayubi'nin de belirttiği üzere her ne kadar bizzat hareketin lideri Benna tarafından Müslüman Kardeşler bir siyasi parti olarak tanımlanmasa da örgütlenme süreci ve Kahire dönemindeki siyasi faaliyetleri hareketi politize bir noktaya taşıyacaktır.²⁴ Hiç kuşkusuz söz konusu süreci biçimlendiren en önemli gelişmelerin başında söz konusu yıllarda Mısır'ın İngiliz egemenliği altında sömürgeci bir siyasi idare tarafından yönetilmesi gelmektedir. Müslüman Kardeşler Hareketi Mısır'daki "İslam düşmanı"²⁵ olarak nitelediği İngiliz varlığına karşı kendisini bağımsızlık taraftarı bir noktada konumlandırmıştır. Bu bağlamda bir taraftan ülkedeki İngiliz varlığına karşı mücadele etmeyi siyasi olarak öncelerken diğer taraftan da Mısır'ın İngilizler tarafından kontrolüne karşı

¹⁶ Afaf Lutfi al-Sayyid-Marsot, "Religion or Opposition? Urban Protest Movements in Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 16, no: 4, 1984, s. 546.

¹⁷ Büyükkara, a.g.e., ss. 159-160.

¹⁸ Erkilet, a.g.e., s. 232.

¹⁹ İbrahim el-Beyyumi Ganim, "İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 21, İstanbul, ISAM, 2000, s. 580.

²⁰ A.Z. Al-Abdin, "The Political Thought of Hasan al-Banna", *Islamic Studies*, vol: 28, no: 3, 1989, s. 219; Erkilet, a.g.e., s. 237. Mısır dışındaki İhvan örgütleri ve faaliyetleri hakkında bilgi için bkz. Hilal Görgün, "Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 21, İstanbul, ISAM, 2000, ss. 583-586.

²¹ Sana Abed-Kotob, "The Accommodationists Speak: Goals and Strategies of the Muslim Brotherhood of Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 27, no: 3, 1995, ss. 321-339; Ganim, "İhvan-ı Müslimin", s. 583.

²² Abd-al Monein Said Aly ve Manfred Wenner, "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", *Middle East Journal*, vol: 36, no: 3, 1982, s. 338; Marsot, a.g.m., s. 547; Kupferschmidt, a.g.m., s. 409.

²³ Noman Sattar, "Al Ikhwan Al Muslimin (Society of Muslim Brotherhood): Aims and Ideology, Role and Impact", *Pakistan Horizon*, vol: 48, no: 2, 1995, s. 9.

²⁴ Nazih Ayubi, *Political Islam: Religion and Politics in the Arab World*, Routledge, 1994, s. 132. Bu bağlamda Müslüman Kardeşler'in sivil toplum niteliğini tartışan değerli bir çalışma için bkz. Cenap Çakmak, "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?", *Akademik Ortadoğu*, cilt: 2, sayı: 1, 2007, ss. 69-98.

²⁵ Sa'id Ghazali, "Islamic Movements versus National Liberation", *Journal of Palestine Studies*, vol: 17, no: 2, 1988, s. 176; Ganim, "İhvan-ı Müslimin", s. 581.

çıkmadığı iddiasıyla Mısır monarşisine karşı saf tutmaktadır. Nitekim bu dönemde Mısır'da iktidarda olan milliyetçi Vafd Partisi'ne de İngilizlerle örtük bir anlaşma içerisinde olduğu iddiasıyla karşı çıkarak, hükümetin meşruiyetini tartışmaya açacaktır.²⁶ Zira hareketin gerek üye sayısını artırma ve faaliyetlerini yaygınlaştırma gerekse şube sayısını üç yüze yaklaştırma noktasında bir hayli güç ve etkinlik kazandığı 1930'ların ikinci yarısından itibaren muhalefet ettiği söz konusu siyasi hedeflere dönük olarak söylemini keskinleştirmeye başladığı görülmektedir.²⁷ Örneğin, Mısır ile İngiltere arasında imzalanan ve İngiltere'nin Mısır'dan çekilme kararı aldığı 1936 Anlaşması'nı takiben 1937'de Hasan el-Benna tarafından devlet yetkililerine gönderilen bir mektupta kullandığı şu ifadeler bu gerçekliği gözler önüne sermektedir: "(...) İhtilal yapma hususuna gelince; Müslüman Kardeşler bunu yapmayı düşünmüyorlar. Fakat Mısır'da kurulan her hükümeti, eğer durum böyle devam eder de yöneticiler gereken ıslahatı yapmazlarsa bir ihtilalin kopacağı ile uyarırlar. (...) Müslüman Kardeşler İslam ile hükmedecek birisini bulurlarsa onun askeri ve yardımcı olacaklardır. Eğer böyle birini bulamazlarsa Allah'ın emirlerini uygulamayan her hükümetin elinden iktidarı almaya çalışacaklardır".²⁸

Hasan el-Benna yayımladığı risaleler ve devlet yetkililerine gönderdiği mektupların yanı sıra Mısır'ın çeşitli kentlerinde yaptığı konuşmalarda İngilizlere karşı son derece sert çıkışlar yapmaya devam etmiştir. 1941'de Dimenhur'da yaptığı bir konuşmada İngilizlerin Mısır siyasetini sert bir şekilde eleştirmesi üzerine Mısır hükümeti ve Başbakan Sırrı Paşa'nın talimatıyla

tutuklanmıştır.²⁹ Ayrıca Müslüman Kardeşler'e ait yayınlar ülke çapında toplatılmaya başlanmış; İhvan adını kullanmak yasaklanmıştır. Sırrı Paşa hükümetinin düşmesi ve yerine Nukas Paşa hükümetinin iktidara gelmesiyle Benna cezaevinden tahliye edilmiş ve 1942 seçimleri öncesinde milletvekili adaylığına başvurmuştur. Ne var ki İngilizler Benna'nın milletvekilliğine karşı çıkmış; Başbakan Nukas Paşa Benna'yı İhvan'ın yeniden faaliyetlerine başlayabilmesi koşuluyla adaylıktan vazgeçirmiştir.³⁰

1940'lı yılların ikinci yarısı Müslüman Kardeşler açısından oldukça zorlu bir süreç olarak geçmiştir. Mısır'da gerek rejimle gerekse de İngilizlerle karşı karşıya gelen hareket, gelişme göstermeye devam edip, siyasal söyleminin şiddetini artırdıkça sistem içinde bir rahatsızlık unsuru haline gelmeye başlamıştır. Nitekim el-Ahram ve el-Mektem gibi dönemin önde gelen basın yayın organlarında Müslüman Kardeşler aleyhine çıkan yazılar ve karşı propaganda haberleri çoğalmış; söz konusu İhvan karşıtı kampanya neticesinde Mısır'ın çeşitli yerlerinde irili ufaklı olaylar yaşanmaya başlanmıştır. Bu olaylar Mısır mahkemelerinde Müslüman Kardeşler hareketinin suçlu bulunduğu yönünde hükümler çıkarılmasını beraberinde getirmiş; en nihayetinde Mısır hükümeti 1948'de hareketi yasadışı ilan etmiştir.³¹ Hükümetin bu kararı üzerine hareketin ve hatta üyelerinin elinde bulunan mallara el konulmuş; birçok hareket mensubu da tutuklanmıştır. Mezkûr uygulamalara yasal dayanak olarak ise örgütün şiddete başvurduğu, üyelerini kurulan askeri kamplarda silahlı eğitime tabi tuttuğu, devlet kurumlarına saldırılarda

²⁶ Büyükkara, a.g.e., s. 161; Ziad Munson, "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood", *The Sociological Quarterly*, vol: 42, no: 4, 2001, ss. 494-495.

²⁷ Guilain Denoëux, *Urban Unrest in the Middle East: A Comparative Study of Informal Networks in Egypt, Iran and Lebanon*, State University of New York Press, 1993, s. 90.

²⁸ Erkilet, a.g.e., s. 240.

²⁹ Bernard Lewis, *Islam and the West*, Oxford University Press, 1994, s. 139.

³⁰ Erkilet, a.g.e., ss. 240-241; Mohammed Zahid ve Michael Medley, "Muslim Brotherhood in Egypt and Sudan", *Review of African Political Economy*, vol: 33, no: 110, 2006, s. 696.

³¹ Erkilet, a.g.e., s. 242.

bulunma gibi suçlar kullanılmıştır.³² Hasan el-Benna, İhvan hareketinin yasadışı ilan edilmesinden kısa bir süre sonra, 12 Şubat 1949'da Ramses Caddesi üzerinde uğradığı bir silahlı saldırı sonrasında 43 yaşında hayatını kaybetmiştir.³³

HASAN EL-BENNA'NIN VATAN VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARINA BAKIŞI

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin karizmatik lideri ve ideologu olan Hasan el-Benna'nın³⁴ düşünce yapısının ve anlam dünyasının kendisini en açık bir şekilde gösteren kaynakların başında bizzat kendisi tarafından yayımlanan risaleler gelmektedir. Benna'nın İslamiyet'e ilişkin temel prensiplerden bunların gündelik hayata uygulanışına kadar uzanan oldukça kapsamlı analiz ve fikirlerinin yanı sıra aynı kaynaktan siyasal görüşlerine de ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda Benna düşüncesinde vatan ve milliyetçilik kavramları gerek risalelerinde sıklıkla bu kavramları İslami düşünce çerçevesinde anlamlandırmaya çalışması³⁵ gerekse risalelerin yazıldığı dönemin Mısır'ında yaşanan

siyasal atmosferi doğrudan yansıtması bakımından son derece önemli bir nokta teşkil etmektedir.³⁶

Mısır'da doğmak ve Mısır'a vatan olarak sahip çıkmak "Mısırlılık kimliği" Mısır milliyetçi düşüncesinde 19.yy sonundan itibaren siyasal düzlemde etkinliğini koruyan bir aidiyet ve kimlik meselesi olarak 20.yy'a ulaşmıştır. Laik siyasi düşüncede kendisini hissettiren bu mesele aynı zamanda İslamcı düşünce çevrelerinde de sıklıkla başvurulan kavramsallaştırmalardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Nitekim bu cenanın önemli bir temsilcisi olarak Hasan el-Benna'nın düşünce dünyasında da Mısırlılık kavramı ve Mısırlı olmak özellikle üzerine vurgu yapılan konulardan bir tanesidir. "Mısırcılık ve milliyetçiliğin davamızda apayrı bir yeri, apayrı bir önemi vardır. Mısır'ın kalkınmasına ve ilerlemesine biz de çalışıyoruz. Onun uğrunda kahramanca her an çarpışmaya biz de hazırız" sözleriyle şekillendirilen bu aidiyet meselesi "evet, biz de Mısırlıyız. Biz de bu ülkede doğduk ve büyüdük. Biz de bu mübarek toprağın sırtından yetiştik" sözleriyle pekiştirilmektedir.³⁸ Anthony Smith'in "territoryal milliyetçilik" olarak tanımladığı "toprağa dayalı milliyetçilik" anlayışıyla örtüşen Benna'nın bu yaklaşımı Mısır vatanı ile Mısır halkını birbirine ait kılmakta ve Mısır Mısırlılar için "tarihi bir toprak", bir kolektif hafıza mekânı olarak biricik yurt kılınmaktadır. Smith'e göre, özellikle bağımsızlık dönemi öncesinde territoryal olarak şekillenen millet kavramı ilkin ülkedeki yabancı varlığını ortadan kaldırmaya ardından da bağımsızlıkla birlikte yeni devleti milletle birlikte

³² Rifat Seyyid Ahmed, *İslami Direniş Haritası*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1989, ss. 15-18; Munson, a.g.m., s. 489.

³³ Donald M. Reid, "Political Assassination in Egypt, 1910-1954", *The International Journal of African Historical Studies*, vol: 15, no: 4, 1982, s. 636; Erkilet, a.g.e., s. 243; Ganim, a.g.m., s. 308. Neziha Ayubi, Benna suikastının hükümet tarafından tertiplendiğini, bu suikastın ardından hareketle rejim arasındaki çatışmanın arttığını söylemektedir. Ayrıca suikasttan önce hareketin de Başbakan Nukraşi Paşa'ya dönük bir suikast tertibi söz konusudur. Bkz. Neziha Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep Düşün, İstanbul, 1993, s. 151. Mehmet Ali Büyükkara ise olayın ardında Mısır istihbaratının olduğunu, bunun da daha sonraki soruşturmalarda açığa çıktığını söylemektedir. Bkz. Büyükkara, a.g.e., s. 161.

³⁴ Barbara Zollner, "Prison Talk: The Muslim Brotherhood's Internal Struggle During Gamal Abdel-Nasser's Persecution, 1954 to 1971", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 39, no: 3, 2007, s. 422.

³⁵ Sattar, a.g.m., s. 13.

³⁶ Al-Abdin, a.g.m., s. 220.

³⁷ Bu konuyu ele alan bir çalışma için bkz. Elisabeth Özdalga, "Islamism and Nationalism as Sister Ideologies: Reflections on the Politicization of Islam in a "Long Durée" Perspective", *Middle Eastern Studies*, vol: 45, no: 3, 2009, ss. 407-423.

³⁸ *Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri*, çev. Ramazan Nazlı, Haşmet Matbaası, İstanbul, 1980, s. 86.

inşa etmeye yönelecektir.³⁹ Bu bağlamda Benna'nın yukarıda yer verilen sözlerini Mısır'da İngiliz varlığının devam ettiği süreçte kaleme aldığı düşünüldüğünde Mısrılık ve Mısır'a ait olmak, vatan ve onun üzerinde yaşayan halkın birbirlerine olan aidiyetleri kapsamında kodlanmaktadır.⁴⁰

Benna'nın düşüncesinde Mısır için çalışmak, vatana hizmet etmek ve halkının iyiliği için mücadele etmek Mısır'a ait olmanın ve Mısrılı kimliğini sahiplenmenin bir gereği olarak sunulmaktadır. O'na göre bir Mısrılı için en büyük şereflerden bir tanesi vatanına hizmet etmektir çünkü Mısır sadece savunulması gereken bir vatan parçası değil aynı zamanda İslam dünyasının kutsal bir parçasıdır: *"Nasıl olur da biz Mısır için ve Mısır'ın iyiliği için çalışmayız? Biz herkesten daha çok Mısır ve Mısır'ın iyiliği için çalışıyoruz. (...) Biz bu sevgili vatana hizmet etmekten şeref duyarız. Her zaman bu yüce ve aziz vatani düşmanlara karşı müdafaa etmeyi kendimiz için bir vazife olarak kabul ederiz. Vücudumuzda ruhumuz bulunduğu müddetçe bu yolumuza devam edeceğiz. Çünkü Mısır'ın İslam'ın yüce ve aziz vatanından bir parça olduğuna inanıyoruz"*.⁴¹

Benna vatan, millet ve kimlik anlayışını İslami siyasi düşünce yapısı çerçevesinde sadece Mısır toprakları ile sınırlı tutmamaktadır.⁴² Mısrılı kimliğini bir tür alt-kimlik olarak kodlayan Benna üst kimlik olarak Müslümanlığı ve İslam dünyası mensubiyetini belirlemektedir. Üst kimliğe "İslam ümmeti" üzerinden bakan Benna'ya göre, vatan sevgisi ve bağlılığını Mısır coğrafyası ile sınırlı tutmak İslam davasına aykırıdır. "Kuru vatanseverler" olarak nitelediği ümmetten ziyade kendi toprak ve halklarını önceleyenler ile kendi düşüncesi arasına kesin bir hat çizen

Benna ikili karşıtlığı şu sözleriyle kurgulamaktadır: *"Kuru vatanseverlerin en büyük gayeleri sadece kendi memleketlerini hürriyete kavuşturmak, ondan sonra memleketini geliştirmek için çalışmaktır. Biz vatanımızın sınırlarını inanç ve iman üzerine çizeriz. Onlar ise vatan için coğrafi sınırlar koyarlar. "La ilahe illallah Muhammed'un Resullah" diyen her Müslüman'ın bulunduğu yer bizim için hürmete layık, mukaddes, uğrunda cihad verilebilecek mübarek bir vatandır. Yeryüzünde bulunan her Müslüman bizim ailemizden bir ferttir ve kardeşimizdir. Onunla aynı hisleri paylaşır ve yaşarız. Onlara gereken ehemmiyeti gösteririz. Kuru vatanseverler ise böyle geniş düşünmezler. Yeryüzünde sadece belli bir yere önem verirler"*.⁴³

Benna'ya göre, alt-kimlik unsuru olarak Mısrılı olmak ve bu doğrultuda Mısır'ın menfaatlerini dikkate almak suretiyle Mısır vatani için çalışmak, İslam ümmetinin ikinci plana atıldığı anlamına gelmemektedir.⁴⁴ "Kendi ülkeni düşünmekle İslam davasının arası birleşemez diye nasıl iddia edilebilir?" diyerek bu durumu ortaya koyan Benna'ya göre Mısır İslam dünyasının kutsal parçalarından birisidir ve sırf bu yüzden "Mısır'ın uğrunda çalışmak aynı zamanda İslam, Arap ve Doğu için çalışmak demektir".⁴⁵ Benna bu fikirleri doğrultusunda bir "İslam Vatani" tanımı da yapmaktadır.⁴⁶ O'na göre İslam vatani Müslümanların yaşadığı ve İslam'ın kesin hükümleri çerçevesinde korunması gereken her yerdir: *"İslam vatani Kuran-ı Kerim'e iman eden Müslümanların yaşadığı her yerdir. İslam bütün Müslümanlara vatanlarını korumayı ve huzurla yaşamayı farz kılmıştır. İslam'ın*

³⁹ Anthony Smith, *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 25-45.

³⁹ Anthony Smith, *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 25-45.

⁴⁰ Al-Abdin, a.g.m., s. 225.

⁴¹ Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, s. 87.

⁴² Aly ve Wenner, a.g.m., s. 339.

⁴³ Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, s. 119.

⁴⁴ Zafar Ishaq Ansari, "Contemporary Islam and Nationalism a Case Study of Egypt", *Die Welt Des Islams*, vol: 7, Issue: ¼, 1961, s. 12.

⁴⁵ Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, s.87.

⁴⁶ Ansari, a.g.m., s. 12. Hamid İnyet, Benna, Seyyid Kutub, Mevdudi gibi isimler açısından yegane vatanın belli etnik gruplarla bağlantılı olmayan, evrensel bir İslam vatani olduğunu söylemektedir. Bkz. Hamid İnyet, *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 215.

hâkim olduğu her karış toprak vatandır ve mukaddesdir. Bunun içindir ki İslam vatanının ufku çok geniştir. Coğrafi ve irki hudutlarla sınırlı vatan mefhumunu aşmıştır. (...) İslam bir yandan Müslümanların yaşadığı her karış yeri İslam vatanından bir parça sayarken, diğer yandan da Müslümanlara İslam vatanını taciz edenlerden korumalarını, onların elinden kurtarmalarını, saldırganların tamahkârlıklarına karşı tedbir almalarını farz kılmıştır. Bu hususta açık ve kesin hükümler verilmiştir".⁴⁷

Hasan el-Benna'nın kuruluş döneminde Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ideolojisine de yansiyacak şekilde milliyetçilik fikrine bakışında temel bir ayırım üzerinden hareket ettiği gözlemlenmektedir. Buna göre milliyetçilik bütüncül olarak reddedilecek bir fikir değildir ancak içerik ve uygulama bakımından belli kriterler bağlamında ayrıma tabi tutulması gereken bir düşüncedir. Buna göre kendi yakınlarını koruma/muhafaza etme anlamında yahut vatana bir nizam getirme hedefi çerçevesinde tamamen sorumluluk duygusuyla hareket eden⁴⁸ milliyetçilik anlayışı olumlu bir yaklaşım olarak nitelenirken⁴⁹; ötekileştirici, ayrıştırıcı ve özellikle de ırkçı yaklaşım ise olumsuzlanmakta ve reddedilmektedir.

Müslüman Kardeşler'e göre birkaç çeşit milliyetçilik olduğunu söyleyen Hasan el-Benna'ya göre, yakınlarını gözetme anlamında kabul edilecek bir "Kendi Yakınlarını Koruma Milliyetçiliği" olması gereken ideal bir milliyetçiliktir: "Eğer bir kişi milliyetçilik ile kendi yakınlarına ve milletine iyilik etmeyi kastediyorsa, bu doğrudur ve yerindedir; İslam'a göre de makul bir iştir. Kim aralarında büyüdüğü akrabaları ve milleti için elinden geleni yapmaz ki? Şüphesiz ki her insan akrabalarını sever ve onlara iyilik yapmayı düşünür".⁵⁰ İnsanın

doğasında var olduğunu düşündüğü⁵¹ vatana ve millete hizmet etmenin İslam'da da farz kılındığını söyleyen Benna bu bağlamda Müslüman kişiyi en samimi milliyetçi ve vatandaşlarına en faydalı insan olarak tanımlamaktadır: "Müslüman Kardeşler vatanlarının menfaatini en çok sevenler ve milletine hizmet uğrunda kendilerini feda eden kimselerdir. Onlar bu aziz ve şerefli memleketleri için her saadeti, izzet ve şerefi, ilerleme ve başarıyı candan dilerler".⁵²

Akrabayı gözetme anlamının dışında vatani ve milleti için çalışmak, üzerinde yaşadığı toprağa bir değer kazandırmak üzere gayret sarf etmek anlamında kabul edilen "Nizamcılık Milliyetçiliği" de Hasan el-Benna tarafından olumlu ve gerekli görülmektedir. "Eğer milliyetçilik ile hepimizin çalışması, cihad etmesi, her cemiyetin kendine düşen vazifeyi yerine getirmesi kastediliyorsa, bu fikre biz de katılırız. Bu bizim istediğimiz bir şeydir. Biz asla buna karşı çıkmayız" diyen Benna İslam davası için nizam ve intizam içinde bulunmak gerektiğini, bu bağlamda da nizamcı bir milliyetçiliğe ihtiyaç olduğunu söylemektedir: "Bu tip bir milliyetçilik hoştur ve güzeldir. Ölçümüz olan İslam bunları yasaklamaz. Biz de zaten kabul ediyor ve benimsemesine teşvik ediyoruz".⁵³

Milliyetçilik fikri bağlamında Hasan el-Benna'nın karşı çıktığı ve toptan reddettiği tek yaklaşım, hareketin ilk döneminden itibaren sürekliliği çizilen kardeşlik sevgisini⁵⁴ yok eden ve bunun yerine nefret ve tutuculuğu ikame eden "İrkçılık Esasına Dayanan Milliyetçilik" olmuştur. Benna'ya göre bu tip bir milliyetçilik insanlar arasında ırk temelli bir hiyerarşi kurmak istemekte; milletleri birbirine karşı üstünlük mücadelesi içerisine sokmaktadır. Başlı başına

⁴⁷ Ibid, s. 160.

⁴⁸ Ansari, a.g.m., s. 22.

⁴⁹ Ansari, a.g.m., s. 31.

⁵⁰ Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, s. 119.

⁵¹ Ansari, a.g.m., s. 22.

⁵² Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, s. 253.

⁵³ Ibid, s.121.

⁵⁴ Hasan el-Benna, "Yeni Rönesans (Yeniden Doğuş), Değişim Sürecinde İslam, Ed. John Esposito ve John Donohue, İnsan Yayınları, 1991, s. 87.

ötekileştirici ve ayrımcı bir içeriğe sahip olan bu tip bir milliyetçiliğin insanları ve milletleri birbirlerine kin gütmekten başka bir yola ulaştırabilmesi ise mümkün değildir. “Eğer milliyetçilik ile ırkçılık güdüldürse, kendi ırkını yüceltmek için diğer ırkları hor görüp, kurban etmek, izzet ve şerefini yok etmek istenirse şüphesiz ki böyle bir milliyetçilik insanlıktan çok uzaktır” diyen Benna tam da yaşadığı dönemde Avrupa’da ortaya çıkan faşizm rüzgârını, Alman Nazizm’ini ve İtalyan Faşizmi’ni bu noktada tezini desteklemesi bakımından örnek vermektedir: “Almanya’da Nazizm, İtalya’da Faşizm kendi ırklarını diğer ırklardan üstün kabul etmişlerdir. Bunlar ve benzeri milliyetçilikler kin ve düşmanlık gütmüşlerdir. Böyle bir milliyetçiliğe karşıyız. Müslüman olarak Nazizm ve Faşizm’in aleyhindeyiz”.⁵⁵ Müslümanların Alman Nazizm’i yahut İtalyan Faşizmi’nin aksine kin ve düşmanlık esasına dayanan milliyetçilikleri reddetmesi gerektiğine inanan Benna için İslam dünyasının ve Müslümanların dayanması gereken temel ilkeyi Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde belirtmiştir. Buna göre insanlar arasında kabul edilebilecek yegâne üstünlük ölçütü takvadır. Bunun dışında Arap’ın Arap olmayana üstünlüğü söz konusu bile değildir.⁵⁶

Hasan el-Benna’nın İslam Birliği hususundaki düşünceleri de Zygmunt Bauman’ın “homojenlik/aynılık” kavramsallaştırmasını hatırlatır bir

⁵⁵ Ibid, s. 122.

⁵⁶ Ibid, s. 122. Benna şüphesiz ki İslam dairesi içerisinde milliyetçiliğin bir varyantı olarak ırkçılığı reddeden tek kişi değildir. Pek çok modern zaman İslami düşünürü İslam ve milliyetçilik tartışmasına girmiş, ümmet, kavmiyet ve ırkçılık kavramları üzerinden görüş bildirmiştir. Bu düşünürler arasında son dönem Osmanlı İslam âlimleri de yer almaktadır. Bunların önde gelenlerinden bir tanesi olan Babanzade Ahmed Naim de tamamen bu konu üzerine olan bir eserinde “Belirli bir ırk veya kavmin diğerlerinden üstün olarak yaratıldığını kabul etmek ve bunun için kitap ve sünnetten delil göstermek Allah’a ve Resullah’a bühmandır” demektedir. Bkz. Babanzade Ahmed Naim, *İslam’da İrkçılık ve Milliyetçilik (İslam’da Davayı Kavmiyyet)*, İktal Yayınları, Ankara, 1979, s. 169.

biçimde⁵⁷, Müslümanlar arasındaki her türlü etnik ve kültürel farklılıkları bir kenara bırakan, birlik meselesine bütünüyle ümmet birliği perspektifinden bakan bir yaklaşımı ortaya koymaktadır.⁵⁸ İslam’ın inananlar arasındaki farklılıkları kökünden kaldırdığını iddia eden Benna “Mü’minler ancak kardeştir” (Hucurat/10) ayeti üzerinden İslam Birliği’ne olan bakışını şu sözlerle ortaya koymaktadır: “İslam nizamı coğrafi sınırları tanımaz, ırk ayrımını kabul etmez. Bunun için de bütün Müslümanlar Kardeşler bu birliğe candan ve kalpten inanırlar. Bütün Müslümanları bir araya getirmeye ve İslam kardeşliğini kuvvetlendirmeye bütün güçleriyle çalışırlar”.⁵⁹

İslam Birliği’ni sağlamaya çalışmaktansa Müslümanların kendi milletleri ve vatanları için çalışmalarının gerektiğini, İslam Birliği’ni kurmaya çalışmanın beyhude bir çaba olduğunu iddia eden dönemin muhalif görüşüne ise Benna şu sözleriyle karşılık vermektedir: “İslam Birliğini sağlamak için çalışanların, kendi milletleri ve kendi vatanları için çalışmaları daha hayırlıdır diyorlar. Bu söz acizlerin, zavallıların sözüdür. İslam gelmeden önce insanlar parça parçaydı. Dilleri, dinleri, hisleri, ümitleri ve acıları başka başkaydı. Fakat İslam bunları birleştirdi ve tek vücut haline getirdi. İslam aynı İslam’dır. Eğer Müslümanlardan yeniden bu birliğe davet edenler bulunursa İslam eskiden olduğu gibi yeniden Müslümanları birleştirecektir. Bir şeyi yeni olarak icat etmek onu tekrar iade etmekten daha kolay olduğuna göre, İslam Birliği’nin yeniden iadesi daha kolaydır”.⁶⁰

İslam Birliği’ni fikrini destekleyen Benna Müslümanların kendi milletleri ve vatanları için çalışmalarını toptan reddetmemekte, İslam Birliği fikri için zararlı, engelleyici bir milliyetçilik türü olarak kabul etmemektedir. Bilakis her bir

⁵⁷ Zygmunt Bauman, *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Say Yayınları, İstanbul, 2016, s. 19.

⁵⁸ Büyükkara, a.g.e., ss. 161-162.

⁵⁹ Ibid, s. 254.

⁶⁰ Ibid, s. 255.

Müslüman'ın önce kendi vatanı için çalışmasını, milletine hizmet etmesini hürmete değer kabul etmektedir. Yerel/mikro milliyetçilik noktasında Benna ve Müslüman Kardeşler ideolojisinin tek şerh düştüğü nokta, söz konusu yerel milliyetçiliklerin diğer Müslümanlar dışlaması, aşağı görmesi ve ırkçılık yapmasıdır: "Müslüman Kardeşler arzulanan kalkınmanın temeli sayılması itibarıyla hususi milliyetçiliklere hürmet gösterir; her insanın kendi vatanı için çalışmasını, onu başka yerlere tercih etmesini hoş görürler. Fakat bunların hepsinin üstünde, bütün İslam vatanı için bir sur niteliğinde olması itibarıyla da İslam Birliği'ni gerçekleştirmeye çalışırlar. Onları tek gaye ve hedefi budur. Diğeri ise buna giden yolda bir basamaktır. (...) Hususi milliyetçilik başkalarını düşünmemek için bir silah olarak kullanılırsa biz bunu yapanlardan uzağız. Bizimle milliyetçilerin arasındaki fark budur. Bir başka ırkı ezmek ve hor görmek inancımızın dışındadır".⁶¹

Batılı büyük güçlerin izledikleri emperyalist politikalar çerçevesinde İslam Birliği'nin reelde olduğu kadar zihinlerde de dağılmasını sağlayan kavmiyetçilik ve ırkçılığın Müslümanların arasında yayıldığını, Müslümanların da bu fikirlerin etkisiyle sadece kendi ırkına ve milletine yöneldiğini, birlik fikrinden uzaklaştığını iddia eden Hasan el-Benna Batılı büyük güçlere karşı koyabilmenin yolunun İslam Birliği'nden geçtiğine inanmaktadır. O'na göre, kurulacak olan İslam Birliği aynı zamanda Müslüman devletleri Batılı güçlerin kurdukları Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi uluslararası kurum ve örgütlenmelere karşı "Birleşmiş İslam Milletleri Teşkilatı"nın da kurulmasını⁶² da beraberinde getirmelidir: "Bir taraftan Rusya Sovyetler Birliği bayrağı altında bütün Slav ırkını toplamaya çalışıyor. Diğer taraftan İngiltere ve Amerika ırkçılık ve dil birliği davası güderek birleşiyor. Sonra da bütün dünya milletlerini kendi menfaatleri gayesi

ile bölüşüyorlar. Bu emperyalist kitleler aralarındaki sömürü yarışını gizlemek için Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kurdular. Böylece insanlara hak ve hürriyet arzu ettiklerini ve insanlığın iyiliği ve huzuru için gayret ettiklerini göstermeye çalıştılar. Bu devletler milli meselelerimizde aleyhimize birleşmişler, hiçbir meselelerimizde bize yardımcı olmamışlardır. Gerek Birleşmiş Milletler Teşkilatı gerekse bu teşkilatın Güvenlik Konseyi organı hiçbir milli meselelerimizde bize destekçi olmamıştır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın İslam'dan ve Müslümanlardan yana aldığı tek bir karar bile yoktur. (...) Davamız hürriyetimize ve istiklalimize tamamen kavuşmak, sömürü ve istismar zincirlerini kırmaktır. Bunun için kardeşlik ruhuna geri dönmemiz bir şarttır. (...) Arap olsun olmasın bütün Müslümanları bir araya getiren "İslam Ülkeleri Birliği"ni kurmalıyız. Böylece bu birlikle "Birleşmiş İslam Milletleri Teşkilatı"nın çekirdeğini atmış oluruz".⁶³

SONUÇ

Ortadoğu'nun, özelde de Mısır'ın kendi sosyolojisinin ve siyasi geçmişinin doğrudan ürünlerinden bir tanesi olan Müslüman Kardeşler hareketi hiç şüphesiz bütün bir 20.yy boyunca bölge siyasetinin en önemli aktörlerinden bir tanesi olmuştur. Günümüzde de hala etkinliğini koruyan Müslüman Kardeşler hareketi özellikle kuruluş süreci içerisinde harekete kurucu lider olarak önderlik yapan Hasan el-Benna'nın öncülüğünde hem örgütlenme hem de ideolojik yapılanma anlamında ciddi bir hazırlık sürecinden geçmiş, devlet/otorite ile olan ilişkiler çerçevesinde dönemin şartları gereği Mısır'daki İngiliz varlığı ile de mücadele etmiştir.

İslam dünyasının Batılı saldırganlığından kurtarılması, bağımsızlığına kavuşması, İslam ümmetinin tekrar eski görkemli günlerine dönmemesinin sağlanması gibi asli meselelerin

⁶¹ Ibid, s. 255.

⁶² Ansar, a.g.m., s. 13.

⁶³ Hasan el-Benna'nın Hayatı ve Risaleleri, ss. 308-309.

tartışıldığı 19.yy İslami entelektüellerin ortaya koyduğu fikirlerin 20.yy'a olan uzantılarından bir tanesi olarak değerlendirilebilecek olan Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ilk dönem ideolojisi kendisini daha çok kurucu lider Hasan el-Benna'nın kaleme aldığı risalelerde göstermektedir. Bu çalışmanın da ana hattını teşkil eden Benna'nın vatan-millet-milliyetçilik fikirlerine olan yaklaşımı söz konusu risaleler üzerinden değerlendirildiğinde, Benna'nın 19.yy'dan beri devam etmekte olan İslam'da milliyetçiliğin yerini sorgulayan tartışmalar ekseninde milliyetçilik fikrini her türlü içerikten azade bir şekilde toptancı bir yaklaşımla reddetmediği görülmektedir. Benna tam aksine tep tip bir milliyetçilik anlayışını kabul edip, bunu da Müslümanlara ve İslam dünyasına zararlı bir ideoloji gibi kabul etmekten ziyade birkaç çeşit milliyetçilik olabileceğini, bunların da içerikleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmekte, tüm bu analizlerin sonucunda kabul yahut ret noktasına gelmektedir. Bu çerçevede bakıldığında Benna'ya göre bir Müslüman'ın vatanına ve milletine hizmet etmesi veya yakın akrabayı koruyup, gözetmesi de bir tür milliyetçiliktir. Dolayısıyla böyle bir milliyetçilik anlayışı olumlanması ve hatta teşvik edilmesi gereken bir yaklaşımdır zira yine Benna'ya göre İslamiyet de bunu emretmektedir.

Benna'ya göre toptan reddedilmesi gereken tek tip milliyetçilik vardır, o da toplumları birbirileri arasında etnik köken üzerinden bir hiyerarşik sıralamaya tabi tutan, kimi toplumu üstün kimisini aşağıda kabul eden ırkçı zihniyettir. İslamiyet'in de kökten reddettiği kutsal kitabında yer alan ilgili ayetler ve bizzat Hz. Peygamber'e ait hadislerle sabit olan ırkçılık anlayışı Benna'ya göre toplumları birbirine düşman etmekte, esas hedef olan kardeşliğin rafa kaldırıp, nefret ve tutuculuğu ikame etmektedir. Bu da hem Müslümanları birbirinden ayırması hem de İslam ümmetinin birliğini ve beraberliğini tehlikeye atması bakımından reddedilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Kendisi de bir Mısırlı olan Benna için vatan kavramı söz konusu olduğunda Mısırlı olmak, Mısır vatanında doğmak ve yaşamak anlamına geldiği kadar aynı zamanda Mısır için de çalışmak, hizmet etmek anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mısırlı olmak hem bir aidiyet/kimlik meselesi hem de bir sosyal sorumluluk vesilesidir. Mısırlı kimliğini öne çıkarmak, İslam ümmetine ait olmanın önüne çıkarılmadıkça, bizzat Benna'nın tabiriyle Mısır'a hizmet etmek aynı zamanda İslam vatanına da hizmet etmek olarak düşünülüp, uygulandığında bunun ümmete ve İslam birliği meselesine herhangi bir zararı olması söz konusu değildir. Zira diğer İslam bölgeleri gibi, Benna için Mısır demek İslam vatanının hem kendisi hem de bir parçası demektir.

KAYNAKÇA

ABED-KOTOB, Sana, (1995), "The Accomodationists Speak: Goals and Strategies of the Muslim Brotherhood of Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 27, no: 3, ss. 321-339.

AHMED, Rifat Seyyid, (1989), *İslami Direniş Haritası*, İşaret Yayınları, İstanbul.

Al-ABDİN, A.Z., (1989), "The Political Thought of Hasan al-Banna", *Islamic Studies*, vol: 28, no: 3, ss. 219-234.

Al-SAYYID MARSOT, A.L., (1984), "Religion or Opposition? Urban Protest Movements in Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 16, no: 4, ss. 541-554.

ALY, Abd-al Monein Said ve WENNER, Manfred, (1982), "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", *Middle East Journal*, vol: 36, no: 3, ss. 336-361.

- ANDERSEN**, Roy, **SEIBERT**, Robert ve **WAGNER**, Jon, (1998), *Politics and Change in the Middle East: Sources of Conflict and Accommodation*, Simon & Schuster.
- ANSARI**, Zafar Ishaq, (1961), "Contemporary Islam and Nationalism a Case Study of Egypt", *Die Welt Des Islams*, vol: 7, Issue: ¼, ss. 3-38.
- AYUBİ**, Nazih, (1993), *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, Cep Düşün, İstanbul.
- AYUBİ**, Nazih, (1994), *Political Islam: Religion and Politics in the Arab World*, Routledge.
- AYUBİ**, Nazih, (1980), "The Political Revival of Islam: The Case of Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 12, no: 4, ss. 481-489.
- BABANZADE** Ahmed Naim, (1979), *İslam'da Irkçılık ve Milliyetçilik (İslam'da Davayı Kavmiyyet)*, İktal Yayınları, Ankara.
- BAUMAN**, Zygmunt, (2016), *Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Say Yayınları, İstanbul.
- BİLGENOĞLU**, Ali, (2010), "Amerikan İç Savaşı ve Mısır: Pamuk Örneğinde Mısır Modernleşmesi ve Amerikan İç Savaşı'nın Sürece Olan Katkısı", *The Journal of International Social Research*, Volume: 3, Issue: 11, ss. 147-161.
- BİLGENOĞLU**, Ali, (2013), İngiliz Sömürgeciliği'nin Mısır ve Sudan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- BLAUNT**, J.M., (1989), "Colonialism and the Rise of Capitalism", *Science & Society*, Vol: 53, No: 3, ss. 260-296.
- BOZTEMUR**, Recep, (2001), "Avrupa'nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı", *Doğu Batı*, sayı: 14.
- BÜYÜKKARA**, Mehmet Ali, *Çağdaş İslami Siyasi Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul.
- CHANDRA**, Bipan, (1980), "Colonialism, Stages of Colonialism and the Colonial State", *Journal of Contemporary Asia*, Volume: 10, issue: 3, ss. 272-285.
- CLEVELAND**, William, (2008), *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- ÇAKMAK**, Cenap, (2007), "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?", *Akademik Ortadoğu*, cilt: 2, sayı: 1, ss. 69-98.
- DEANE**, Phyllis, (2000), *İlk Sanayi İnkılâbı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- DENOEU**, Guilain, (1993), *Urban Unrest in the Middle East: A Comparative Study of Informal Networks in Egypt, Iran and Lebanon*, State University of New York Press.
- EI-BENNA**, Hasan, (1991) "Yeni Rönesans (Yeni-den Doğuş)", *Değişim Sürecinde İslam*, Ed. John Esposito ve John Donohue, İnsan Yayınları, ss. 82-87.
- EI-BEYYUMİ GANİM**, İbrahim, (2005), "Hasan el Benna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 16, İstanbul, ISAM, s. 307-310.
- EI-BEYYUMİ GANİM**, İbrahim, (2000), "İhvan-ı Müslimin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 21, İstanbul, ISAM, ss. 580-583.
- ERKİLET**, Alev, (2004), *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, Hece Yayınları, İstanbul.

- ESPOSITO**, John ve **DONOHUE**, John, Ed., (1991), *Değişim Sürecinde İslam*, İnsan Yayınları.
- HASAN EL-BENNA'NIN HAYATI ve RİSALELERİ**, (1980), çev. Ramazan Nazlı, Haşmet Matbaası, İstanbul.
- FERRO**, Marc, (2002), *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara.
- GHAZALI**, Sa'id, (1988), "Islamic Movements versus National Liberation", *Journal of Palestine Studies*, vol: 17, no: 2, ss. 176-180.
- GÖRGÜN**, Hilal, (2000), "Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 21, İstanbul, ISAM, ss. 583-586.
- HOURANI**, Albert, (1992), *A History of the Arab Peoples*, Warner Books, New York.
- INAYET**, Hamid, (1988), *Çağdaş İslami Siyasi Düşünce*, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- INAYET**, Hamid, (1991), *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri*, Yöneliş Yayınları, İstanbul.
- ISAAWI**, Charles, (1966), *The Economic History of the Middle East*, University of Chicago Press.
- KARSH**, Efraim ve **KARSH**, Inari, (2001), *Empires of the Sand-The Struggle for the Mastery in the Middle East 1789-1923*, Harvard University Press, Londra.
- KIZILTOPRAK**, Süleyman, (2010), *Mısır'da İngiliz İşgali (1882-1887)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- KUPFERSCHMIDT**, Uri M., (1987), "Reformist and Militant Islam in Urban and Rural Egypt", *Middle Eastern Studies*, vol: 23, no: 4, s. 403-418.
- LAPIDUS**, Ira, (2005), *A History of the Islamic Societies*, Cambridge University Press.
- LEWIS**, Bernard, (1994), *Islam and the West*, Oxford University Press.
- MITCHELL**, Timothy, (2001), *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MUNSON**, Ziad, (2001), "Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood", *The Sociological Quarterly*, vol: 42, no: 4, 2001, ss. 487-510.
- ORTAYLI**, İlber, (2005), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZDALGA**, Elisabeth, (2009), "Islamism and Nationalism as Sister Ideologies: Reflections on the Politicization of Islam in a "Long Durée" Perspective", *Middle Eastern Studies*, vol: 45, no: 3, ss. 407-423.
- POWELL**, Eve Troutt, (2003), *A Different Shade of Colonialism: Egypt, Great Britain and the Mastery of the Sudan*, University of California Press.
- REID**, Donald M., (1982), "Political Assassination in Egypt, 1910-1954", *The International Journal of African Historical Studies*, vol: 15, no: 4, ss. 625-651.
- SATTAR**, Noman, (1995), "Al Ikhwan Al Muslimin (Society of Muslim Brotherhood): Aims and Ideology, Role and Impact", *Pakistan Horizon*, vol: 48, no: 2, s. 7-30.

SMITH, Anthony, (2004), *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul.

WATT, Montgomery, (1991), *İslami Hareketler ve Modernlik*, İz Yayınları, İstanbul.

ZAHID, Mohammed ve **MEDLEY**, Michael, (2006), "Muslim Brotherhood in Egypt and Sudan", *Review of African Political Economy*, vol: 33, no: 110, s. 693-708.

ZOLLNER, Barbara, (2007), "Prison Talk: The Muslim Brotherhood's Internal Struggle During Gamal Abdel-Nasser's Persecution, 1954 to 1971", *International Journal of Middle East Studies*, vol: 39, no: 3, ss. 411-433.